

СЕКЦІЯ 1 МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.1

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ У ДИТИНОЦЕНТРИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Богомолова М.Ю., к. пед. н.,
докторант кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
імені професора Євгена Петухова
Херсонський державний університет

У статті розглядаються особливості здійснення соціального захисту педагогічно занедбаних дітей у дитиноцентричній концепції сімейного виховання Василя Олександровича Сухомлинського. Висвітлюються основні характерні особливості положення про логіку педагогічної доцільності, упорядковане управління педагогічним закладом, розвиток самостійності та здібностей вихованців.

Ключові слова: соціальний захист дітей, виховання, перевиховання, педагогічно занедбані діти, дитячий колектив, принцип педагогічної доцільності, дитиноцентрична концепція.

В статье рассматриваются особенности осуществления социальной защиты педагогически запущенных детей в детоцентрической концепции семейного воспитания Василия Александровича Сухомлинского. Освещаются основные характерные особенности положения о логике педагогического смысла, упорядочено управление педагогическим заведением, развитие самостоятельности и способностей воспитанников.

Ключевые слова: социальная защита детей, воспитание, перевоспитание, педагогически запущенные дети, детский коллектив, принцип педагогической целесообразности, детоцентрическая концепция.

Bohomolova M.Yu. SOCIAL PROTECTION FOR CHILDREN IN DETINATIONS CONCEPT
V.O. SUKHOMLINSKY

The article considers the peculiarities of social protection of pedagogically neglected children in detinations concept of family upbringing of Vasily Alexandrovich Sukhomlinsky. Highlights the main characteristics of the regulations on the logic of the pedagogical feasibility, management orderly educational institution, self-reliance and abilities of the pupils.

Key words: social protection of children, education, re-education, educationally neglected children, children's collective, principle of pedagogical expediency, detination concept.

Постановка проблеми. Вперше до проблеми соціального захисту дітей та підлітків Василь Олександрович Сухомлинський звернувся ще на початку 1950-х років, коли це питання почали публічно обговорювати в педагогічній пресі. Так, у 1953 р. в «Народном образовании» була опублікована стаття «Педагогічна характеристика учня», де Василь Олександрович порушує питання про так звану «трафаретну характеристику», яку вважали складовою частиною особистості «важких» учнів, про те, скільки таких дітей приходять до школи й бояться своєї «особової справи», скільки подиву й радості в дитячих очах, коли з боку директора відсутній інтерес до «особової справи», де позначено «недостатні розумові здібності» тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти спадщини видатного педагога з досліджуваної нами проблеми вивчали О. Савченко, М. Сметанський, О. Сухомлинська, В. Федяєва та інші [1; 2; 5; 7; 8]. Однак поза увагою дослідників залишалася

концепція виховання дітей у сім'ї, обґрунтована В. Сухомлинським, яку ми визначаємо як дитиноцентричну.

Постановка завдання. Визначення принципів, розкриття складників, характеристика шляхів реалізації соціального захисту дітей у дитиноцентричній концепції сімейного виховання В. Сухомлинського і становлять мету нашої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одна з найважливіших соціально-педагогічних проблем, яка турбувала В.О. Сухомлинського – чим зумовлена поява педагогічно занедбаних дітей і як їй запобігти. Він вивчив матеріали слідства по 460 кримінальних справах. У кожній сім'ї, яка давала суспільству правопорушника або злочинця, було щось недобре. У багатьох сім'ях існувала духовна убогість людських стосунків, а в школах, у класних колективах, де навчалися ці підлітки, ніхто не цікавився, які їхні інтереси та потреби, в чому вони знаходять радість буття [3].

На думку педагога, все залежить від виховання в дитинстві й від соціального виховання, зокрема. Якщо дитину не вчити вкладати свої духовні сили в іншу людину, вона не навчиться розуміти, відчувати, оцінювати саму себе, віддаючи свої сили творінню добра для іншої людини; у роки отрочтва такий вихованець наче перестає помічати, що живе серед людей.

Василь Олександрович прагнув до того, щоб стосунки дитини з іншими людьми і вдома, і в школі будувалися на обов'язковості та відповідальності. Осмислення і переживання вихованцем свого обов'язку перед матір'ю, батьком, вчителем – саме з цього повинно починатися пізнання дитиною світу людини [2, с. 154].

По-друге, треба навчати створювати і оберігати красу у всіх її багатогранних проявах. Чим більше в людині сил і можливостей для активної діяльності, тим більш важливу роль у формуванні її моральної сутності відіграє створення краси, сердечна турбота про красу, особливо в людських взаєминах, в служінні високим ідеалам [8, с. 106].

По-третє, необхідно досягти того, щоб основою людської гідності були громадянські думки, почуття, тривоги та громадянська відповідальність.

Великий досвід, копітка педагогічна робота й наукові дослідження дали змогу виокремити найголовніші причини появи «важких» дітей. По-перше, це інтелектуальна обмеженість, убогість духовного життя сім'ї, взаємин між батьками: матір'ю та дитиною, батьком і дитиною. По-друге, це обмеженість емоційного життя, що є, на думку Василя Олександровича, однією з найважливіших умов пониженої, ослабленої пам'яті. «Вивчаючи виховання в ранньому дошкільному віці, я бачив, що окремі діти позбавлені радості відкриття істини, радості й гордості від думки, що вони своїми зусиллями щось пізнають, у чомусь переконуються» [1, с. 222]. Досвід психологічного лікування твердо переконав педагога в тому, що найбільшим стимулом розвитку дитячого мозку є радість і здивування відкривача істини. Діти з ослабленою, зниженою пам'яттю, з неповноцінною функціональною діяльністю мозку не знали, що таке гумор, іронія, не розуміли й не відчували комічних положень та обставин. Багаторічні спостереження привели до висновку, що сміх є «одним з каналів пізнання, одним із поглядів, з яких перед людиною відкривається світ у всьому його різноманітті, і якщо людська думка позбавлена цього каналу й цього погляду, вона не може розвиватися повноцінно» [1, с. 254].

До неповноцінної функціональної діяльності мозку спонукає відсутність материнського виховання в перші два-три роки життя дитини. Тому, на думку Василя Олександровича, вкрай необхідна не тільки батьківська педагогіка, але й педагогіка більш інтимна – материнська, якої потрібно вчити майбутніх матерів. Більшість дітей, які потрапляють у категорію «важких», виховувалися в досить благополучних сім'ях, але без належної материнської любові, батьківської уваги. Таких дітей оточували всіма матеріальними благами, оберігали від усіх труднощів, які існують і не існують. Світ дітей зазвичай обмежувався спілкуванням або зі старенькою бабусею, або лише з іграшками. Найчастіше молоді батьки просто були не готові до появи дитини, вони не вміли і не знали, як потрібно виховувати немовля, не усвідомлювали, що з народженням маленької дитини з'являється відповідальність за інше життя, життя, яке вони дали. Прикладом цьому є листи, які надходили до Василя Олександровича з усіх куточків колишнього Радянського Союзу від батьків, учителів, директорів шкіл. Це були не просто листи, а надія на допомогу, пораду, співчуття. На кожен лист Василь Олександрович відповідав, протягом кількох років особисто простежував долю кожної дитини. Різні листи, різні долі, але проблема одна й та ж – психологічна, моральна неготовність молодих батьків до виховання дітей, педагогічна неграмотність. Тому дуже важливо і вкрай потрібно проводити з майбутніми батьками виховні бесіди.

Так, у Павлівській школі було створено школу педагогічної культури, куди запрошували не лише вчителів, а й молодих батьків. Одне з таких засідань було присвячене найтоншій грані виховання – соціальному захисту дитинства. «Не потрібно боятися цього абсолютно ясного відтінку думки: захисту дитинства. Є діти, які потребують захисту, захисту їхнього серця, почуттів, переживань. Інколи потрібно захищати і життя», – писав Василь Олександрович у своїй статті «Умійте читати душу» [7]. Дуже важливо, щоб дитина відчула сердечну теплоту, ласку, ніжне слово і найголовніше – щоб вона відчула, що комусь потрібна [7, с. 46]. Із року в рік до Павлівської школи приходили діти, які відрізнялися від інших своїм мисленням, поведінкою, емоційним переживанням. І таких дітей було багато, вони не встигали за всім класом, їм важко було навчатися, але всі вони були розумними, «іхній розум дивував своєю самобутністю, яскравою індивідуальністю світосприйняття» [1].

Понад тридцять років педагогічної праці переконали Василя Олександровича в

тому, що для важких дітей потрібна «інша програма», яка відіграє надзвичайно важливу роль. Випробувавши багато засобів полегшення розумової праці таких дітей, педагог дійшов висновку, що найефективнішим засобом є розширення кола читання. Так, для роботи з дітьми III–IV і V–VIII класів, для кожної «важкої» дитини були підібрані книжки й статті для читання, які можуть розкрити зміст понять, узагальнень в яскравій, цікавій, захопливій формі. «У цих дітей має виникнути якнайбільше запитань про речі та явища навколишнього світу, з цими запитаннями вони повинні звернутися до мене – це дуже важлива умова їхнього розумового виховання», – вважав педагог [8, с. 104–108]. Важливо те, що читає «важка» дитина, з чим вона зустрічається в навколишньому світі, що здивувало її. Такої вимоги завжди дотримувався Василь Олександрович у виховній роботі з «важкими» дітьми. «Млявість, інертність, кволість нервових клітин кори півкуль головного мозку можна вилікувати подивом, зачудуванням, як млявість м'язів виліковують фізичними вправами. Важко сказати, що діється в голові дитини, коли перед нею відкривалося щось таке, що вразило, здивувало її. Але сотні спостережень привели до висновку: в момент здивування вступає в дію якийсь могутній стимул, який наче пробуджує мозок і змушує його посилено працювати» [8, с. 109].

Василь Олександрович склав спеціальну збірку задач для цих дітей (близько двохсот), узятих головним чином із народної педагогіки. Кожна з них – це захоплива розповідь, переважна більшість з яких не потребує арифметичних дій. Для дітей, які мали певні проблеми в навчанні, Василь Олександрович укомплектував спеціальну бібліотеку, в якій було близько ста книжок і брошур. Згодом було створено другу бібліотеку (близько двохсот книжок), де одні книжки й брошури мали прямий зв'язок зі змістом того, що вивчали на уроках, інші ж не мали безпосереднього зв'язку, а тому їхнє читання В. Сухомлинський розглядав як своєрідну гімнастику розуму. На допомогу вчителям у навчанні «важких» дітей, зокрема дітей з уповільненим мисленням та обмеженою здатністю до оволодіння знаннями, Василь Олександрович радив застосовувати швидке читання. Саме цій проблемі був присвячений психологічний семінар «Психологічні основи швидкого читання» (1969), який традиційно проходив у Павлівській школі.

В основі навчання швидкого читання лежать особливості образного й логічного мислення та взаємозв'язків між ними. «Мислення – це мовчазне мовлення, розвивається

воно на основі виразного мовлення, а виразне мовлення тісно пов'язане з образним мисленням», – зазначав педагог, тому дуже важливо, щоб опорний образ світу дитини виникав у її мозку якнайраніше. Василь Олександрович був переконаний, що існує гостра потреба говорити про застосування швидкого читання, бо, як показують спостереження, таким читанням оволодівають щонайбільше 1% учнів, а решта дітей не вміє читати й перебуває з такою проблемою протягом усього часу навчання в школі: «Невміння читати катастрофічно позначається не тільки на успішності, а й на розумовому розвитку людини», – зазначено в проекті рекомендацій психологічних семінарів Павлівської школи [9, с. 345]. Важливою умовою в процесі оволодіння швидким читанням був перехід від першого етапу, коли, навчаючись читати, дитина повільно сприймає очима (мозком) букви та склади до другого, власне найшвидшого (мовчазного) читання. Як зазначав В. Сухомлинський, дітей, котрі зупиняються на першому етапі (або на перехідній фазі між першим і другим етапом) більше, «це і є «важкі» учні, важкі в інтелектуальному плані: їм важко вчитися, навчання стає для них непосильним, і ніякі мудрування не допоможуть. Якщо ж учень до того ж має щось близьке до розумової аномалії спадкового походження, його становище стає ще важчим, тому одним з найголовніших шляхів вирівнювання, згладжування розумових аномалій якраз і є швидке читання» [9, с. 321].

Важливим засобом психологічної дії на мозок важких дітей, на думку Василя Олександровича, була творча праця – робота рук, у процесі якої здійснювався задум і народжувалися нові думки. Багаторічний досвід переконав педагога в тому, що в «тисячах комбінацій якнайтонших розумних рухів рук – один з наймогутніших психологічних засобів поліпшення мозку. «Розумна рука робить розумним мозок» [1]. Тому для розумового виховання важких дітей необхідна спеціальна лабораторія праці, яка мала стати лабораторією думки. На думку педагога, ті риси, завдяки яким дитина має репутацію «важкої», найчастіше – не хуліганство чи незадовільна поведінка, намагання самої дитини зірвати урок, заважати вчителю, а особливості характеру, які є невідокремленими від самої особистості дитини. Таких дітей, на думку Василя Олександровича, повністю не переробити, але в багатьох випадках, ставши «важким» у 1–2 класі, учень так і йде «важким» до 10 класу, закінчує школу, йде в життя і потім – часто всім педагогам на здивування – стає чудовою людиною, чесною, порядною

<...>», – зазначає педагог у статті «О «трудных» и «невозможных» [6, с. 77].

Тому до «важких» дітей потрібно знайти свій підхід, вчитель повинен докласти максимум зусиль до них, ніж до інших дітей протягом кількох років. «Немає ніякої трафаретної характеристики, яка визначає риси особистості важкого школяра; скільки важких дітей, стільки й внутрішніх причин важкості», і якщо педагог є справжнім вихователем, а не бездушним формалістом, який намагається в один момент переробити всіх «важких» дітей в «легких», то він завжди знайде в найважчому характері дитини ключ, який і дозволить вплинути на найчутливіші сторони розуму, серця і волі й таким чином «продовжить із року в рік не легку, навіть дуже важку, але благородну справу виховання» [7, с. 48].

Найстрашніше те, що дитина сама починає звикати до того, що вона «важка», а тому негативні вчинки здійснює просто так, тим самим підтверджуючи вже сформовану думку. Таким був хлопчик Анатолій, який з перших днів перебування в Павлівській школі потрапив до категорії «найважчих» вихованців. Спостерігаючи за хлопчиком, доля якого дуже хвилювала Василя Олександровича, аналізуючи його вчинки, педагог дійшов висновку, що «цей запущений, безпритульний хлопчик ніколи не чув про себе жодного доброго слова. Вдома з перших днів життя вважали його «покаранням», «нешастаням», «горем» [3].

У книзі «Важкі долі» (1967), присвяченій проблемам важких дітей, які навчалися й виховувалися у Павлівській школі та які залишилися в серці Василя Олександровича, зазначено: «Важка дитина – це дитя вад батьків, зла сімейного життя, це квітка, яка розквітає в атмосфері безсердечності, неправди. Найчастіше «важка» дитина – це дитя моральної непідготовленості батьків до народження й виховання дітей. Це велике й дуже важливе громадське питання, над яким нам потрібно серйозно замислитися» [6, с. 73].

Певним підсумком багаторічних спостережень і вивчення проблем виховання та навчання «важких» дітей стала стаття Василя Олександровича «Чим лікувати мозок: думкою, працею, творчістю чи ліками? (деякі підсумки 35-річного дослідження)», яка стала відповіддю на публікацію в «Літературній газеті» статті відомого американського психолога Девіда Креча «Опасность станет реальностью» (30 квітня 1969 р.), де висловлено погляди на перспективи «управління інтелектом» в найближчі 5–10 років та на інтерв'ю академіка П. Анохіна «В наших силах предотвратить угрозу». Василь Олександрович вва-

жав, що такі діти не є людьми приреченими, і був переконаний, що вчити й виховувати їх треба саме в нормальній школі. «Я б назвав цих дітей найкрихітшими й найніжнішими квітами в безмежно різноманітному квітнику людства. Не їхня провина, що приходять вони в школу кволими і слабенькими. Гуманну місію вихователя я вбачав і вбачаю в тому, щоб рятувати цих дітей, вводити їх у світ суспільства, духовного життя, краси абсолютно повноцінними й щасливими. Я твердо переконаний, що співчуття, просте співчуття до людини стало головним стимулом, який спонукав мене до пошуків способів порятунку цих дітей і до наукового дослідження», – зазначав педагог у своїй статті [1].

Та обставина, що всі роки Василь Олександрович працював в одній школі, стала сприятливою умовою для психолого-педагогічних досліджень. Це дало можливість досліджувати розумові здібності й інтелектуальну працю дітей, батьки яких тридцять – тридцять п'ять років тому були його учнями. Звертаючись до молодих учителів, які тільки-но вступають на педагогічну ниву, Василь Олександрович застерігав: «Не забувай найголовнішого: ми маємо справу з найніжнішим, найтоншим, найчутливішим, що є в природі, – з мозком дитини. Ми маємо справу з мислячою матерією, про складну організацію якої наука зараз має багато даних, але таємниці процесів мислення ще далеко не вивчені. Людина саме тому й стає людиною, що протягом дуже тривалого часу вона переживає період дитинства мислення, дитинства мозку», – стверджував великий педагог [5].

Висновки з проведеного дослідження.

Стаття не претендує на вичерпний аналіз складної й багатогранної проблеми становлення соціального захисту дітей у дитинцентричній концепції Василя Олександровича Сухомлинського. Подальшого дослідження потребують питання вивчення соціального виховання та соціального захисту дітей крізь призму педагогічних творів педагога, що може слугувати предметом подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги: підручник / А.М. Бойко, В.Д. Бардінова та ін.; під заг. ред. А.М. Бойко. К.: ВД «Професіонал», 2004. 576 с.
2. Обережно – дитина! В. Сухомлинський про важких дітей / упоряд. Т.В. Філімонова. Луганськ, 2008. С. 151–166.
3. О «трудных» и «невозможных». ЦДАВО України. Ф. 5097. Оп. 1. Спр. 704. Арк. 4.

4. Проніков О.К. Історія педагогіки: курс лекцій. К. : Видавничий дім «Слово», 2015. 440 с.
5. Разговор о трудных детях. ЦДАВО України. Ф. 5097. Оп. 1. Спр. 743.
6. Сухомлинский В.А. Трудные судьбы. М., 1967. С. 73–78.
7. Сухомлинский В.А. Педагогическая характеристика ученика. Народное образование. 1953. № 4. С. 44–49.

8. Філімонова Т.В. Василь Сухомлинський про важких дітей. Наукові записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка. Сер.: «Педагогічні науки». Кіровоград. 2008. Вип. 78. Ч. 2. С. 104–109.
9. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб. / Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової, В.У. Кузьменко; за заг. ред. З.Н. Борисової. К. : Вища шк., 2004. 511 с.: іл.

УДК 37(091)(071)

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗГРОМАДЖЕННЯ СЕСТЕР СЛУЖЕБНИЦЬ НЕПОРОЧНОЇ ДІВИ МАРІЇ В КАНАДІ У 1903–1967 РР.

Залуцька Г.І., викладач
кафедри іноземних мов

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті висвітлюється педагогічна діяльність Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії в українській діаспорі Канади у 1903–1967 рр. Розглянуто роль чернецтва, а саме Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії у зародженні та розвитку українського шкільництва в Канаді на прикладі різноманітних навчальних установ, де працювали черниці. Представлені статистичні дані, які характеризують розвиток навчального процесу: подано типи навчальних установ і кількість учнів, які в них навчалися. Стаття містить нову та важливу інформацію про початки і становлення освіти українців в Канаді та роль церкви в цьому процесі.

Ключові слова: *шкільництво, освіта, Українська греко-католицька церква (УГКЦ), Канада, Сестри Служебниць Непорочної Діви Марії (ССНДМ), українська діаспора.*

В статье освещается педагогическая деятельность Конгрегации Сестёр Служительниц Пренепорочной Девы Марии в украинской диаспоре Канады в 1903–1967 гг. Рассмотрена роль монашества, а именно Сестёр Служительниц Пренепорочной Девы Марии, в зарождении и развитии украинского школьного образования в Канаде на примере разнообразных учебных заведений, где работали монахини. Представлены статистические данные, которые характеризуют развитие учебного процесса: описаны типы учебных заведений и количество учеников, которые в них обучались. Статья содержит новую и важную информацию о зарождении образования украинцев в Канаде и роли церкви в этом процессе.

Ключевые слова: *школьное обучение, образование, Украинская греко-католическая церковь (УГКЦ), Канада, Сёстры Служительницы Пренепорочной Девы Марии (ССПДМ), украинская диаспора.*

Zalutska H.I. THE EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE SISTERS SERVANTS OF MARY IMMACULATE CONGREGATION IN CANADA IN 1903-1967

The article covers the pedagogical activity of the congregation of the Sisters Servants of Mary Immaculate in the Ukrainian diaspora of Canada in 1903–1967. The role of monasticism, namely, Sisters Servants of Mary Immaculate, in the birth and development of Ukrainian schooling in Canada, is illustrated by the example of different types of educational institutions where nuns worked. The statistical data describing the development of the educational process are provided: types of educational institutions and the number of pupils studying in them are given. The article contains new and important information about the beginnings and formation of Ukrainian education in Canada and the role of the church in this process.

Key words: *schooling, education, Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC), Canada, the Sisters Servants of Mary Immaculate (S.S.M.I.), Ukrainian diaspora.*

Постановка проблеми. У 1892 р. на заході сучасної України постала нова чернеча спільнота – Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (далі – ССНДМ). Думка заснувати таке згромадження виникла під впливом успішної діяльності Згромадження Сестер Служебниць Пренепорочної Діви Марії Непорочно Зачатої латинського обряду, що тоді вже мало ба-

гато своїх осередків на Галичині, працюючи серед польського й українського населення. Вагому роль у заснуванні і становленні гілки східного обряду згромадження відіграли священики Єремія Ломницький (1860–1916) Чину св. Василя Великого (далі – ЧСВВ) та Кирило Селецький (1835–1918) [3, с. 8–9]. Якщо о. Єремія Ломницький вважається основоположником нового